

ԴՐՈՇԱԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ՎՆԱՍԱԿԱՐ ՏԱՐՐԵՐ

Ամեն անգամ, երբ յեղափոխական փոքրամասնութեան անձնագոհ, տոկոսն և անվճատ գործունէութեան շնորհիւ յեղափոխական կազմակերպութիւնը ձեռք է բերում ոյժ և ազդեցութիւն, կեանքի մէջ ստեղծւում է հաւատ դէպի գործի յաջողութիւնը և հարթւում է որոշ աստիճանով յեղափոխական ուղին, ամեն անգամ էլ հասարակութեան տարբեր խաւերի մէջ իրաւանցում է ընկնում: Բայց ընդհանրութեան յեղափոխական ոգու բարձրանալու հետ միատեղ ամեն մի տեղից վերկացող բախտախնդիր, ամեն մի վաշխառու, կեղեքիչ, մինչև իսկ մատնիչներ, դաւաճաններ, մի խօսքով ամեն տեսակ սողուններ, որոնք գիտեն հիանալի կերպով յարմարել հանգամանքներին և ամեն տեսակ ջոկում ձուկ որսալ, ասպարէզ են դուրս գալիս, իբրև «յեղափոխականներ» կամ յեղափոխութեան համակրող բարեկամներ: Վնասակար են այդ սողունները այդպիսի ընկերներում, երբ փքուն խօսքեր փչելով ու փարիսեցիական ձևեր բանեցնելով, շահագործում են ամբոխի դիւրահաւատութիւնը ու տգիտութիւնը: Իսկ անտանելի են, ցաւ ու պատուհաս են դրանք յեղափոխական շարժման համար այն ժամանակ, երբ յեղափոխութիւնը կրում է ժամանակաւոր անաջողութիւն և սկսում են տիրել աւելի վատթար պայմաններ յեղափոխական գործիչների համար: Այդ ժամանակ այդ զազալի արարածները սուս ու փուս քաշւում են իրենց բները, և արդէն «խոհեմութիւն», «հեռատեսութիւն», «ժողովրդասիրութիւն», «միութիւն» և այլ դիմակների տակ դարձեալ շարունակում են խաղալ ժողովրդի հետ, աշխատելով մի կերպ քողարկել իրենց իսկական գոյնը: Շարունակելով կրել «յեղափոխական» «ազգասէր» տիտղոսները, դրանք դառնում են իսկական յեղափոխական գործի ամենամիասակար խոչընդոտներ:

Այդ արարածները աղբեր են, որոնք մեծ ու փոքր

կոյտերով, տեսակ տեսակ բուրմունքներով և գոյներով թափած յեղափոխական ճանապարհի վրայ, ապակաշում են յեղափոխական միջավայրը:

Ամեն մի յեղափոխական գործիչ ստիպւած է ժամանակ առ ժամանակ թողնել իր բուն գործը և զբաղւել այդ աղբերով, որոնք ընկնում են ոտքերի տակ և խանգարում իր կանոնաւոր ընթացքը: Ժամանակ առ ժամանակ, կամայ ակամայ նա իւր վրայ պէտք է առնի այդ զզւելի աշխատանքը, իմանալով հանդերձ, որ իւր ցախաւելի հենց առաջին հարածից այդ կոյտերը միանգամից կը բացեն և կը լցնեն օդը իրենց դարշահոտութիւններով: Արձակած բամբասանքների, զրպարտութիւնների, ինտրիգանների մթնոլորդի միջով պէտք է դիմի յեղափոխական իսկական գործիչը դէպի իւր բուն նպատակը:

Կեանքի մէջ տեսնում էինք կուսակցութիւնների միութիւն քարոզող ուսուցիչներ, այդ միութեան անուշով նոր, իրենց ան ձն ա կ ա ն կուսակցութիւններ կազմողներ և այս ձևով բուն գործից խոյս տուող անափառներ, անվերջ պատրաստութիւնների ձգտող և ոչ մի պատրաստութիւն չտեսնող խոհեմ յեղափոխականներ, զանազան տեսակ խաբեբաներ, շարլատաններ. այժմ էլ քիչ չէ բարեսրտութեան դիմակի տակ մտած բախտախնդիրների թիւը, որոնք իրենց ետեւից տանում են միամիտների մի բանակ: Դրանք սկսել են նոր ձևի տակ մի նոր արշաւանք «Դաշնակցութեան» դէմ, որի առթիւ աւելորդ չենք համարում մի քանի խօսք ասել:

«Ժամանակ չէ այլևս յեղափոխութեամբ պարապել, այժմ հաց պէտք է տալ ժողովրդին և ոչ թէ զէնք», լսում ենք ամեն կողմից ժողովրդի դրութեան վրայ կողորդիլոսեան աղի արցունք թափող փարիսեցիներից:

Իսկապէս, ահա ամենայարմար ընկերներ և քաղաք իւր վերին աստիճանի բարի, զգայուն, փափուկ սրտի տէր մարդ, իբր խոհեմ, ժամանակի պահանջներին յարմարւող, ժողովրդի ցաւերը ճանաչող գործիչ: Բացի այդ, բարեգործութեան դիմակի տակ կարելի է և վտանգի չենթարկել իւր անձը, որն այնքան թանկ է հայրենիքի համար. իբր արթուն հովիւ պէտք է հսկել իւր սիրեցեալ ժողովրդի վրայ, չլինի թէ նա մոլորւի և տարւի «ծայրայեղ» յեղափոխականների դէպի կորստեան անդունդը տանող գործունէութեամբ: Ահա ա-

մենայարմար ընդհանուր ամենաարժանի գնով ու ամենաանվտանգ ճանապարհով իսկական ազգասերի մեծ հըռ-
չակ ձեռք բերելու:

«Ժողովուրդին հաց պէտք է տալ», ասում են մեր ժողովուրդի իսկական բարեկամները: Ո՞վ է հակառակը պնդում. ո՞վ է ասում, թէ հարկաւոր չէ հաց տալ: Բայց դուք ինքներդ ինչո՞ւ գոնէ այդ չէք անում, ինչո՞ւ այդ պարտքն էլ ծանրաբեռնում էք յեղափոխական կազմակերպութիւնների վրայ: Ո՞ւր էիք դուք, երբ Սասունի կոտորածից յետոյ «Դաշնակցութիւնը» ստիպւած եղաւ մասամբ շեղել իւր բուն գործունէութիւնից և բարեգործութեամբ զբաղել՝ իւր սեփական միջոցներից դրամական նպաստներ բաժանելով բոլորովին անօգնական մնացած երկրին: Ո՞ւր էիք դուք վերջին կոտորածներից յետոյ, երբ դարձեալ «Դաշնակցութիւնը» առաջինն եղաւ թշուառ, թալանւած, արիւնաքամ ժողովուրդին անմիջական դրամական օգնութիւն հասցնողը:

Այժմ էլ երբ դուք զբաղւած էք միայն հայրենասիրական քարոզներ արտասանելով և չնչին կոպէկներ էք միայն հանում ձեր հաստափոր բարեկամների գրկականներից, դարձեալ ամերիկացի, անգլիացի, մինչև իսկ գերմանացի և շվեյցարացի պատուօրէններն են մեր ժողովուրդին օգնութիւն հասցնողը:

Ամօթ ձեզ...

«Ժողովուրդին այլևս զէնք չպէտք է տալ»: Այս խօսքերն արտասանւում են այն ժամանակ, երբ փաստերը պարզ ցոյց են տւել, որ կոտորւել, թալանւել, աւերւել են այն գիւղերը, ուր ինքնապաշտպանութեան համար զէնքի հարկաւոր քանակութիւնը չկար, երբ արդէն ձեռքի տակ ունինք փայլուն ապացոյցներ, որ այն տեղերը, որտեղ մենք ունեցել ենք զէնք կամ զինւած հայդուկներ, կուէլ, պաշտպանել են իրենց կայքը, գոյքը կամ թէ բոլորովին ազատ են մնացել յարձակումներից: Այս խօսքերն արտասանւում են այն ժամանակ, երբ Տաճկահայաստանի ամեն կողմերում, մանաւանդ ազատ մնացած վայրերում, օր է օր սպասւում են նորանոր ընդհարումների, երբ կառավարութիւնը պատրաստ իւր տրամադրութեան տակ է պահում իւրեն ծառայութիւններ մատուցած համիդիական զնդերին և միւս կիսավայրենի լեռնականներին, երբ միւս կողմից զէնքի նշանակութիւնը հասկացած հայ ժողովուրդը յուսահատական աղաղակներ է հանում և ձեռքերը պարզած զէնք է հայցում. երբ թալանւած գիւղերն իրենք իրենց մէջ հանգանակութիւն են բաց անում իրենց վերջին կոպէկները դուրս են հանում զէնք ձեռք բերելու համար:

Ժողովուրդը զէնք է պահանջում, իսկ մեր խոհեմ գործիչներն աշխատում են հաւատացնել ժողովուրդին, որ նա սխալւում է. նրան ոչ թէ զէնք է հարկաւոր, այլ հաց...

Հաւատա՞նք այդ խոհեմների անկեղծութեան:

«Հարկաւոր է դադարեցնել յեղափոխական շարժումը», պահանջում են նրանք: Այս կէտում դրանց հետ միանում են և նրանք, որոնք վերջին կոտորածների տուգորութիւնից դեռ չեն ազատւել և խօսում են աւելի զգացմունքով, քան թէ խելքով:

Մենք արդէն քանիցս անգամ առիթ ենք ունեցել ցոյց տալ, որ յեղափոխական շարժումն անհնարին է կանգնեցնել, քանի որ նա հետևանք է Տաճկահայաստանում տիրող անտանելի պայմանների, և քանի վատթարանալ այդ պայմանները, այնքան աւելի սաստիկ պէտք էր զգացւի ուժեղ յեղափոխական շարժման: Միմիայն իրերի անկարգ դրութեան բարեփոխումը կարող է վերջ տալ յեղափոխական շարժման:

Պահանջելով դադարեցնել յեղափոխական շարժումը, դրանք կողմնակի կերպով մեղադրում են յեղափոխականներին, համարելով նրանց այդ բոլոր աղէտների պատճառը: Կոտորածների պատասխանատուութիւնը յեղափոխականների վրայ բարդելով և յուսահատութեան մէջ ընկնելով, այդ կարճամիտները մոռանում են մարդկային պատմութիւնը. մոռանում են, որ ուրիշ ազգեր աւելի սոսկալի արհաւիրքների միջից են անցել և իրենց ազատութեանը հասել. մոռանում են և հայոց պատմութիւնը, դարերի ընթացքում հայերի կրած դժոխային տանջանքները:

Դառնալով վերջին կոտորածներին, հարցնում ենք. չե՞նք չափազանցում արդեօք դրանց բացասական նշանակութիւնը:

Վերջին դէպքերը մեծ հարւած էին հայ ժողովուրդի համար, այդ անհերքելի է. ամենքն այդ զգացին և սոսկացին՝ թէ մենք և թէ ուրիշները. զգացինք, որովհետև մեր թշնամիները գործում էին սրբով, հրացաններով, որովհետև ամենքի աչքի առաջ արիւն էր հոսում և այդ բոլորը կատարւում էր ազատ համարձակ:

Սակայն մենք մինչև այժմ էլ նոյնպէս զոհեր ենք տալիս, հայ ժողովուրդն արիւնաքամ էր լինում, հայաբնակ գաւառներն ամայանում էին կամ բռնւում քրդերով, չէրքէզներով և այլ լեռնականներով, բայց ոչ որի վրայ այս հանգամանքը հարկաւոր ազդեցութիւնը չէր թողնում, ոչ որ չէր սոսկում, չէր կատաղում, ոչ որ չէր մտածում հարկաւոր չափով ժողովուրդի այս անտանելի պայմանների մասին: Այստեղ սուրը հազիւ էր խաղում, արիւնը հազիւ էր հոսում, բայց և այնպէս ժողովուրդը ուժասպառ էր լինում և լուռ ու մունջ կոտորւում երկրի ընդհանուր պայմանների ճնշման տակ: Ո՞ւր են մեր բազմամարդ հայաբնակ գաւառները, ո՞ւր են նրանց չարքաշ բնակիչները: Թողնենք հեռու անցեալը: Մեր աչքի առաջ դատարկւում են զգալի կերպով Մշոյ դաշտը, Վասպուրականը, Կարնոյ և Բաբերդի շրջակայքը, Խնուսը, Բասենը... Մեր աչքի առաջ Ալաշկերտը Բայազէտի հետ միասին կորցրին իրենց

բնակիչների $\frac{9}{10}$ մասը զուտ հայաբնակ խիզանում մընացել է հազիւ մի երկու գիւղ: Մինչդեռ ոչ ոք չի լսել որ այդ կէտերում կ ո տ ո Ր ա ծ եղած լինի:

Ձէ՛, հայ ժողովուրդը անկարող է ապրել Տաճկահայաստանում տիրող կարգերում: Նա ուժասպառ է լինում, նա մեռնում է, նա չէ կարող չըողոքել, ոտի չկանգնել և չդիմել յեղափոխութեան, իբրև իւր միակ փրկարարին:

Մեր յիսոհմագգասէրների՝ բոլոր քարոզները շատ-շատ կունենան բացասական նշանակութիւն, կը դանդաղեցնեն յեղափոխական ընթացքը: Կարող էք արմատախիլ անել հայ ժողովրդի արեան մէջ մտած կեանքի նորանոր պահանջները, կարող էք փոխել նրա ուղեղը և նեարդները, յոյս ունէ՞ք նրան դնել ստրկական, անասնական դրութեան մէջ, — եթէ այո՛, փորձեցէ՛ք, և այն ժամանակ միայն դուք կարող էք յոյս ունենալ յեղափոխութեանը վերջ տալու:

Ժողովուրդը սկսել է յեղափոխութիւնը և նա կը տանի մինչև վերջը, իսկ առայժմ նրան մնում է լաւ ճանաչել յեղափոխական ճանապարհի՝ վրայ ընկած գանազան տեսակ աղբերի իսկական նշանակութիւնը և մի կողմը չպարտելով դրանց, անարգել կերպով շարունակել իւր փրկարար կռիւը:

Ն Ա Մ Ա Կ Պ Ա Լ Ս Ի Յ

31/12 ապրիլ 96 թ.

Բուլգարիոյ իշխանը դահիճ սուլթանին հեշտալիւր մեծարանքովը շլացած՝ թերևս բաւական կը մնայ իր գահին ապահովութեան համար միլիոններ զոհող անխիղճը, սուլթանին ու ցարին սիրելի ըլլալու համար՝ դիակներու վրայ անհոգ կը պարէ: Մակեդոնիան կորսուած է ու սուլթանական անագորոյն ճիրաններէ ազատած Բուլգարիան աւելի վայրագ թշնամի մը՝ ցարին կենթարկւի:

Երբ Ֆէրդինանդը Պոլսի փողոցները իր հետևորդներով գոհ ու ուրախ կը շրջի, ի՞նչ կը մտածեն արդեօք Մակեդոնիոյ սովալլուկ գիւղացիներն ու 95-ի հերոս նահատակներուն սուերները: Ստրկութեան ամեն երանգներով ծածկւած Մակեդոնիան ո՞վ գիտէ, ի՞նչ խուլ կը բողբէ, բողբ մը, որ բռնակալութեան դատապարտութիւնն ու անկումն է: Բողբ մը, որ օր մը Համիդներու ու Ֆէրդինանդներու զօրնային ծիծաղները յուսահատական վայնասուններու պիտի փոխէ:

Մակեդոնիան անօթի է ու Ֆէրդինանդը սուլթանի ծառաներուն ոսկիէ թանկագին ընծաներ կը բաշխէ, արդեօք գո՞հ է բուլգար ժողովուրդը՝ որ իր արիւն քրանքին վաստակը դեռ քանի մը տարի առաջ իրենց արիւնը խմող ճիւղներուն տուէր: Եւ սուլթանը մինչդեռ բա-

րենորոգումներու գործադրութեան հարկաւոր դրամը չունիմ կըսէ, տասը հազար ոսկի կը մսխէ Տէֆլէքտարի պալատը նորոգելու համար, ուր ընդունեցաւ իր յսիրական իշխանը՝:

Ֆէնէրի բուլգարական եկեղեցիին այցելութեան ատեն, երբ իշխանը ներս մտաւ, մակեդոնացիներու հոծ բազմութիւն մը կեցցէներով զայն ողջունեց, իսկ երբ դուրս ելաւ՝ խոր լուութիւն կը տիրէր. այդ միջոցին երիտասարդ մակեդոնացի մը մօտենալով՝ ուղերձ մը ներկայացուց իշխանին. հետևորդ թիւը փաշան ուզեց առնել, բայց երիտասարդը քաշելով ձեռքէն իշխանին երկնցուց ըսելով. «Չեղի համար է մակեդոնացիներու կողմէն», որ ընդունեց: Ընդհանուրին արտայայտութիւնը տխուր էր. ամենքը լաւ կըմբռնէին իրենց կացութիւնը և գիտէին թէ՛ որի հետ է գործերնին:

Մակեդոնական շարժումը խեղդել ջանալէ վերջ, այժմ Ռուսիան կաշխատի բուլգար էկզարքութիւնն ալ ջնջել ու յունական պատրիարքին վերադարձնել Մակիդոնիոյ մէջ իր նախկին իրաւունքները: Այս մասին ձեռնարկներ ըլլալ սկսած են:

Ֆէրդինանդ իշխանի Պոլիս այցելութիւնը զգացող հայերու համար կատաղութեան նոր առիթ մըն է. չէ՞ մի որ մեր դահճին նկատմամբ ամեն համակրութիւն զայն քաջալերել ու հազարաւոր անմեղ նահատակ հայերու յիշատակն անպատել է: Մակեդոնացիին համար այս վատութիւնը յուսահատ մոլեգնութիւն կը պատճառէ. քանի որ այս դէպքին մէջ կը նշմարէ իր դատին փրձացումը: Ֆէրդինանդը իր թագին գնովը ծախեց Մակիդոնիան:

Յեղափոխական Մակիդոնիան յուսահատ չէ սակայն, նա վստահ է իր յաղթանակին վրայ...

Մեր սրտագին մաղթանքները մակեդոնացի յեղափոխականներուն՝ իրենց սրբազան գաղափարի յաղթանակին համար:

* * *

Բուլգարիոյ իշխանը իր երեսը ծածկած է հայոց պատրիարքի կողմէ ղոկւած պատգամաւորութեան ու պատին ետեւէն իր շնորհակալութիւնը ղոկած է հայոց պատրիարքին: Հանելուկը լուծել դժւարին է: Ֆէրդինանդ իբրև հիւր սուլթանին, նախապէս հրահանգ ստացած է ելլողի ներքինանդէն՝ սառն վերաբերել դէպի հայոց պատրիարքարանը, որ Խզմիրէան դժնիկ փուշ մըն է սուլթանի կասկածոտ, սարդանաբաղոսի աչքերուն: Նոյն իմաստով հրահանգ տրւած է Ռուսիոյ դեսպանատան կողմէն:

Ֆէրդինանդ, այսպէս, ինքզինքը գտած է երկու սուրերու մէջ, մանաւանդ որ ինքն ալ տափակ մարդ մըն է, անկարող գնահատելու դէպի ազատութիւն ձգտող ազգի մը դիւցազնական, մարտիրոսական ջանքերը, այնքան շուտ մոռանալով թէ՛ ինքն այսօր իշխան է ազգի մը, որ հայոց վիճակակից էր ասկէ 18-20 տարի առաջ: Ֆէրդինանդի այս վարմունքը չի կըրնար մեղ վիրաւորել, կը ցաւինք իր վրայ այնպէս, ինչպէս տիմարի մը վիճակին:

* * *

Ձատկւայ տօնին, Ս. Պատրիարքը, իր ընդունելութեան օրը բազմաթիւ հանդիսականներու ներկայութեանը

Համառոտ տեսութեամբ մը կը պարզէ իր գործառնութիւնները, սուր լեզուով մը ջրելով կարգ մը ամբաստանութիւններ, որոնք պատրիարքին կը վերագրեն ինչ ինչ անտեղի ձգտումներ, իբրեւ թէ Եզմիրլեան պատրիարքի իրաւասութեանէ դուրս ելած, իրաւունք տւած ըլլայ, որ թիւրք կառավարութիւնը կասկածոտ աչքով դիտէ Հայոց Պատրիարքարանը: Եզմիրլեան ըսած է թէ՝ ինքը, միշտ համաձայն իրեն գործակից վարչական ժողովներու հետ, իր պատրիարքութեան առջի օրերէն սուլթանի կողմէն եկած պատուերի մը համեմատ, ճշմարտախօս միջնորդ մը եղած է Երլարզի ու Հայոց ազգին միջեւ: Գաւառներէն եկած տեղեկութիւնները ճշտապէս հաղորդած է Գոան, ինչքի, կեանքի ու կրօնքի պահպանութիւնը ինդրած է միշտ: Ասոնք եղած են իր գործերը, և երբ պատեհ առիթը գայ, ազգը ներկայացնող ժողովին առջեւ իր գործքերուն մանրամասն հաշիւը տալէ չի փախչեր:

Եզմիրլեան, բնականաբար վշտացած, ինչպէս ամեն հայ ներկայ վիճակէն, սակայն յուսահատ մարդու մը երևոյթը չունի իր սուր ու խայթող նայածքին մէջ: Զինքը կը թթւեցնեն ներքին անկարգութիւններ, նենգութիւններ, խաբեքայութիւններ, որոնք յեղափոխութեան անունին տակ, օձի գալարներով կը սպրդին ամեն տեղ, կը կողոպտեն, կաւազակեն պողոտանոցները կշտացնելու համար: Յեղափոխական անունին տակ շահատակող կարգ մը գործիչները իրենց պատասխանատուութիւնն ըմբռնելու աստիճանին չբարձրացան դեռ: Լաւ կազմակերպութեան մը շնորհիւ, իրենք կրնային արգելել շատ անկանոնութիւններ, և իրենց գործքերու վրայ ունեցած ճշգրիտ քոնդուկով մը, ահ ու սարսափ ձգել խաբեքաներուն մէջ: Ասոնք կուշանան, որով ազատ միջոց տրւեցաւ մանկական խաղերու, աւազակներու, խաբեքաներու, այնպէս որ, Յեղափոխութիւնն իր ամբողջին մէջ այսօր ցեխոտ, կեղզոտ երեսներով կերեայ հայ ընկերութեան առջեւ: Ասոնք ծանր են անշուշտ լսելը: ոմանց կարծիքով պէտք է անպատրակ խօսել, պարտկելու է կըսել, նոյն իսկ տկարութիւնները ու ծիածանի գոյներ ցոլացնել անոնց վրայ: Ողջութիւնն չէ սա: Յեղափոխական մարմինները խորշելու են ստութեան, խաբեքայութեան երեսէն: Նախապէս իրենք վրէժխնդիր ըլլալով ատոնց դէմ, կեղծ դիմակները բզրկտելու և ինկած վարկերը բարձրացնելու են:

5/17 ապրիլ 96 թ.

«Դաշնակցութեան» ահաբեկիչներէն մին Վալթա-Գարաբէջ-Ենի խանին 3-րդ յարկը նշանաւոր վաշխառու խապիւղցի Եղիա Շահաբեքանի գրասենեակը՝ Պոլսի Կեդրոնական Կոմիտէին մէկ պաշտօնագիրը տարած ու արտաքին բաժնին մէջ յիշեալին գրագրին յանձնած երբ կը վերադառնար՝ առաջին սանդուխէն իջած պահուն Եղիային ձայնը կը լսէ, որ ոստիկան կը կանչէր. ահաբեկիչը մտածելով որ նամակը ոստիկանութեան պիտի յանձնուի, կը վերադառնայ ու բռնի ձեռքէն նամակը առնելով՝ կը մեկնի: Բայց Շահաբէ կսկսի ետեւէն «բռնեցէ՛ք բռնեցէ՛ք» պոռալ ու մինչ դեռ ահաբեկիչը դէպի վեր կուղղէր զինքը մատնել

յանդգնող դաւաճան գրագիրն ու էֆէնտին Կեդրոնական Կոմիտէի որոշ հրահանգին համեմատ սպաննելու համար, խանին դռնապանները ետեւէն երկու ձեռններուն դաստակներէն կը բռնեն: Իզուր ահաբեկիչը կը յորդորէ զիրենք որ թողուն զինքը ըսելով՝ թէ ինքը յեղափոխական մըն է ու իրենց պէս թշուառներու փրկութեանը կաշխատի: Բռնակիրները չեն ուզեր լըսել: այս վտանգաւոր կացութենէն ազատելու համար կը յաջողի աջ ձեռքովը հանել ատրճանակը ու բռնողներուն պարպելով՝ ձեռքերէն կազատի: Քիչ մը շարած, կարծելով թէ Շահաբէ յարկին վրայ է, կը բանայ իր դէմի դուռը և տեսնելով թէ սխալած է, կը դառնայ, բայց բռնակիր մը իր անցքը խափանելու համար դուռը դոցել կուզէր, ձախ ձեռքն ունեցած երկրորդ ատրճանակ մը անոր ոտքերուն կը պարպէ և դուռը բանալով կսկսի վար իջնել, երկրորդ սանդուխին վրայ կը պատահի թուրքի մը, որ նոյն պահուն Շահաբէին սենեակէն էր: սա սարսափած կսկսի աղաչել, որ խնայէ իրեն: Մեր կտրիչը արհամարհոտ եղանակով մը «հայտէ՛ գնայ, կեանքդ զաւակներուդ բաշխեցի» կըսէ ու կանցնի: Վերջին սանդուխին գլուխը բռնակիրի մը կը հանդիպի, որը ապտակով մը կը տապալէ և անխռով շարունակելով իւր ճամբան հանդարտ քայլերով խանէն դուրս կելլայ ու կանհետանայ: Այժմ ամէն վտանգ վերացած է իրեն համար: Ոստիկանութիւնը շատ ջանքեր կընէ զայն գտնալու, բայց չպիտի յաջողի:

Ենի խանի դուռը Կալթիոյ ամենէն բանուկ հրապարակին վրայ է, զինուորական ու ոստիկանական կըրկին պահականոցներէ քայլ մը միայն հեռու, հրապարակին ամեն անկիւնները ոստիկան ու ոստիկան զինուորներ կան, իսկ ճամբուն վրայ լրտեսներ միշտ կը վիստան:

Դէպքը պատահեցաւ երեքշաբթի, ապրիլ 2/14-ին, ցորեկան ժամը եւրոպական մէկին:

Կ Ո Տ Ո Ր Ա Շ Ն Ե Ր

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա Յ Ի Յ

I

9/21 յունւար, 96 թ.

Կիլիկիոյ բոլոր քաղաքներն ալ զերծ չմնացին բռնաւորի դժոխային վրէժխնդրութենէն:

Այնթապու մէջ մեր զոհերու թիւը կը հաշուեն 800-էն մինչև 1000: Աւարառութիւնք խիստ մեծ են, հրձիգութիւնք սահմանափակ՝ 7-8 տան չափ միայն:

Կիլիկիոյ շատ մը քաղաքացի հետ յարաբերութիւնք 3 ամիսէ ի վեր ընդհատուած են: Վաճառականութիւնը մեռելութեան դատապարտուած է: Վնասներն աներևակայելի են: Գրւած նամակներն թրքական ցած գրաբլննութեան չենթարկուած՝ չեն յանձնուիր իրենց տէրերուն: Հայերն իրենց տներէն դուրս ելելու չեն համարձակիր:

Ժողովրդեան մեծ մասն անսաղ կը տառապի...

Զանազան քաղաքներ մասնաւոր քննիչներ ղրկեցան, բայց ատիկա ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ թիւք կառավարութեան խայտառակ մի ձեւակերպութիւնը, միշտ ի վնաս հայուն: Այն նշանաւոր ազգայինները, որոնք կոտորածէն ազատած են, բանտերու մէջ կը գտնուին: Ասոնք կամ բաստանին իբր թէ դրամով և այլ միջոցներով նըպաստած լինին Զէյթունի ապստամբութեան:

Ուրֆայի վերջին դէպքի զոհերն 6000-էն աւելի կը հաշւեն: Պիրէճիկ, ուր խիստ փոքրամասնութիւն կը կազմեն հայերն, գրեթէ ոչնչացուցած են: Հաճնի շրջակայք և Զէյթունի բոլորտիքը գտնուող բոլոր հայաբնակ գիւղերը, Զոյնիսի և Արաբկիրի պատկերը կը ներկայացնեն, ինչպէս նաև ուրիշ շատ տեղեր, որոնց քստմեծի մանրամասնութիւններն պաղարիւնութեամբ լսելի իսկ անկարելի է...

II

6/18 փետրւար 99 թ.

Կոտորածներու մանրամասնութիւնք կը պակսին դեռ ևս: Այնթապի նիւթական վնասը 400,000 օսմանեան ոսկի հաշւեր և մատուցեր են կառավարութեան, որ ինքը կողոպտեց արդէն: Անձի կորուստ 4-500 հոգի միայն: Մարաշէն, Այնթապէն և Քիլիսէն բազմաթիւ մարդիկ բանտարկւած են: Կը լսենք թէ՛ ասոնք ամբաստանւած են իբր թէ Զէյթունի ապստամբներուն օգնած ըլլան:

Ուրֆայ, Պիրէճիք, Արաբկիր, Խարբերդ, Տիգրանակերտ և բոլոր իրենց շրջակայ հայ գիւղերու մէջ սոսկալի անգթութիւններ գործւած են: Կըսուի թէ՛ 200-էն աւելի աղքիւններ (վերջին ստոյգ լուրերուն նայելով, 1000-էն աւելի է յափշտակւած կանանց թիւը) յափշտակւած և դէպի Մուսուլ տարւելով՝ տեղական ցեղապետներուն ծախւած են՝ իւրաքանչիւրը 50 փ ա ռ ա յ ի:

Զէյթունի խնդիրը կարգադրելու համար գնացող հիւպատոսները դեռ Մարաշ չհասած, սուլթանի հրամանաւ Էթհէմ փաշան պաշտպանութիւններով յարձակում մ'ըրած է Ծննդեան խթման օրը, բայց հազիւ թէ մի քանի պահակները կրցած է կոտորել, վերջին պահականցէն մեծ յարձակում մը լինելով՝ ահագին կոտորած մը տեղի ունեցած է: Թէև ստոյգ լուրեր կը պակսին, բայց սա չափը ճշմարիտ է, որ Մարաշի եկեղեցիներն ու աղօթարանները լիքն են վիրաւորեալ թիւք պաշտպաններով և զինւորներով: Այս մեծ պարտութենէն յետոյ Էթհէմ փաշան ստիպւած է զօրքերը վար իջեցնել Մարաշ:

* *

Կոտորած եղած տեղեր, մեր հարուստ տեսած ընտանիքներէն շատերը նպաստներով կապրին: Ուրֆայի մէջ մարդ չէ մնացեր: Մարդկային ամենահրէշային վայրագութիւններ հոն ի գործ դրւած են խեղճ անգէն հայոց վրայ: Պիրէճիք նոյնը ըրած են, ուր 189 մեռեալ և ողջ մնացածներն ալ թրքացուցած են:

Այժմ Պոլսէն և Ատանայէն պաշտօնեաներ կը ղըրկ-

ւին, որպէսզի թրքացածներն իրենց կրօնին դարձնեն: Ի՞նչ յիմարութիւն. ո՞վ կարող է ըսել թէ՛ զիս բռնի թրքացուցին, գիտնալով, որ վերջը ի՞նչ զարհուրելի փորձանքներ պիտի գան իրենց գլխուն:

Մարաշի մէջ կորուստը խիստ մեծ է: Հատ անձեր զոհ գացեր են վայրագութեանց: Մեռեալներու մէջ բացի վեց քահանաներէ, որք են՝ Տ. Գէորգ, Տ. Արսեն, Տ. Վարդան, Տ. Յովհաննէս (Վարժապետեանը չէ) և մի ուրիշը, ու 500-ի չափ ընտիր երիտասարդներ և ուրիշներ: Միմիայն լուսաւորչական հայոց կորուստը 800-էն աւելի է:

Ողջ մնացածներն նահատակւածներէն թշուառ են. անոնք մի անգամ մեռան սրով կամ բոցի մէջ, բայց ասոնք, այս կենդանի մնացածները — անտուն, անպատասար, անթի, մերկ և իրենց կեանքն ու պատիւը բարբարոսին ձեռք մնացած... Վերքը լայն և խոր է. ո՞վ պիտի բուժէ զայն...

Նպաստները շատ դանդաղ կը հասնին:

Ս Պ Ա Ր Կ Ե Ր Տ

(Վ Ն Ր Ջ)

II

Ինչպէս ասացի, մեր սուրհանդակների բերած տեղեկութիւնները դեռ շատ թերի են, որովհետև նրանք կարողացել էին 2 ամիս մնալ և մանել գաւառի խորքերը, ուր աջուձախ կոտորած, կրօնափոխութիւն էր տեղի ունենում: Նրանք գրեթէ ամեն տեղ յայտնուում են և խրախուսելով «Դաշնակցութեան» խմբերը՝ շատ տեղեր յամառ դիմադրութիւն են ցոյց տալիս: Բայց երբ ամբողջ գաւառը վերջնականապէս ընկճուում է և մահմեդականութիւն ընդունում, բնակիչներից հազար հոգու չափ, որոնց մեծ մասը երիտասարդներ են լինում, քաշուում և թափուում են Մոկս, գիշերները քայլ առ քայլ ճղելով ձիւնը՝ ու անցնելով սարերի վրայով: Սուրհանդակ Շ-ի դրամամբ երիտասարդները գիշերով կորուում են 4 գիւղի, այն է՝ Սև-Քարի, Ճաճ-Լանի, Հիւրիւկի և Կոտեցի տեղած գրօշակները, որից մօլլաները վախենալով, թէ հայերը ոյժ կազմած կարող են իրենց վրայ յարձակել, փախչում են այդ գիւղերից: Մոկս հասնելով, փախստականները մի կերպ տեղաւորւում են այդ գաւառում, ողբալով մէկը իւր եղբոր, միւսը՝ հօր, երրորդը՝ զաւակի մահը... Սուրհանդակները վերցնելով իրենց հետ 70 երիտասարդներ, իջնում են Ռշտունիք, վան գալու համար: Կառավարութիւնը գլխու ընկնելով, խիստ արգելում է դրանց առաջ ընթանալ, սակայն Շ... և իւր ընկեր Մ... փախչում են և այժմ վանուում են:

Քիւրդ շէյխերը և մօլլաները, որոնք հետամուտ էին այդ երկուսին ձեռք բերելու, լսելով, որ նրանք խոյս տւած են՝ մեծ բազմութիւն հետները տանելով, որով ամեն եղեռնագործութիւն երեւան պիտի գայ, անմիջապէս տեղեկութիւն են տալիս Բիթլիզի վալիին. վերջինս երեք անգամ պաշտօնական հեռագրով պահանջեց վա-

նի վալի 'նազըմ' փաշայից մեր այդ երկու սուրհանդակներին. 'նազըմ' փաշան պաշտօնապէս պահանջեց առաջնորդից այդ երկու մարդոց: Ինչ խօսք, որ չյանձնեցան և առաջնորդը որտեղից գիտէ դրանց, որ նրան են դիմում այդպիսի պահանջումով. սուլթանի կառավարութիւնը իրեն գեադայութիւն չանող հոգևորականին նկատում է իբրև յեղափոխական: Սոյն տեղեկութիւնները հաղորդւած է նաև Անայ երեք հիւպատոսարաններին:

Սուլթանի զրկած մեծ խմբով սօֆթաներից մի քանիսն արդէն նստած են Խիզան և Սպարկերտ ու մահմեդականութիւն են քարոզում: Բռնի մահմեդականացաներից ով որ միջոց է գտնում, փախչում է մօտակայ գաւառները կամ Ան: Նոր լուր առանք, թէ մահմեդականացած հայերը, որոնք բռնի, առերես են մահմեդականութիւն ընդունած, եթէ գաղտնի կիրպով ծեսեր են կատարում կամ աղօթում, սոսկալի ասնջանքների են ենթարկւում: Ինչպէս մի կին, գաղտնի աղօթելու ժամանակն նկատուած, ձեռքերը կտրում և գետն են ձգում: Դիմադրութեան ժամանակ հայերը մօտ 30 քիւրդ են սպանում, նոյն չափ էլ վերաւորում:

Կ Ո Տ Ո Ր Ա Շ Ի Յ Ո Ւ Ց Ա Կ Ը

(Թերի է, որովհետև սուրհանդակների դուրս գալուց յետոյ չգիտենք ինչ է կատարւել):

1. Սև-Քար	15	Տուն	15	Սպան., Դիմադր.
2. Ճաճւան	40	"	39	" կուած
3. Կօտենց վերին	30	"	17	" "
4. " Ներքին	10	"	7	" "
5. Ներքան	8	"	5	" "
6. Օղանդ	13	"	12	" "
7. Հիւրուկ	30	"	18	" "
8. Բազենց	20	"	10	" "
9. Լառ	15	"	8	" "
10. Բազենց վանք	15	"	2	" "
11. Թաղ	15	"	4	" "
12. Կեղես	10	"	8	" "
13. Տանձիս	10	"	4	" "
14. Տօսու	25	"	9	" "
15. Դալարս	20	"	7	" "
16. Յարգին.	5	"	4	" "
17. Հիւսպ	20	"	12	" "
18. Խոյթ	15	"	6	" "
19. Հիւրուկներ	20	"	7	" "
20. Պատրաց	10	"	8	" "
21. Սորի	25	"	8	" կուած
22. Բերդաղ	10	"	6	" "
23. Բաստ	55	"	60 ¹⁾	" կուած
24. Սորա վանք	"	"	3	" "
25. Կեղիսի վանք	"	"	2	" դիմադրած
26. Սօզանց	21	"	13 ²⁾	" կուած
27. Առնջիկ	20	"	9 ³⁾	" դիմադրած
28. Կռան	5	"	3	" "
29. Տւաղուս	20	"	11	" "
30. Դաշտ	11	"	7	" "

1) Բաստի մէջ դիմադրող հաւաքիւ եւ այրել են քիւրդերը:
2) Սօզանցի մէջ քահանայի դիմադրելուց յետոյ երրորդ յարկից իրեն վար է նկատւում եւ չափախախտում:
3) Առնջիկ դիմադրող այրում են:

31. Մատ	20	Տուն	13	Սպան.	—
32. Մատածմէն	13	"	6	"	—
33. Շերնիկ վանք	13	"	4	"	—

* *

Ամբողջ Սպարկերտում մօտ 14000 հայ են հաշոււում, որոնցից 4000-ը կոտորւած, սառած և անյայտ է, 2000-ի չափ խոյս տւած, իսկ մնացածը բռնի կրօնափոխ եղած:

Պ Ր Ո Ւ Ս Ա Յ Ի Բ Ա Ջ Ա Ր-Գ Ի Ի Ղ Է Ն

III

(Վ Ն Ր Զ)

Պրուսայի Բազարի նահանգի հայերը կարելի է ըսել թէ՛ շատ խաղաղիկ ժողովուրդ մ'էին. չնայելով որ միշտ կառավարական գող պաշտօնեաներէ և զինեղք շրջապատող մուհաճիր և չէրքէզ տարրերէն կանարգւէին, կը հարստահարւէին և կը կողոպտւէին: Շնորհիւ հայերու այս թղլ և վախկոտ բնաւորութեանը, շատ ազդեցիկ տաճիկներ չնչին պատրւակներով սուտ զրպարտութիւններ ընելով հայերուն վրայ՝ ահագին հարստութիւն գիզեցին, անհաւատալի կաշառքներ առնելով անոնցմէ: Կեղտոտ զապթիաներն անգամ, սիրտ առնելով, երբ գիւղեր կերթային հարկ հաւաքելու, քմահաճ բռնաւորներ կը դառնային: Այծի միս չէին ուտեր, ոչ-խարի կուգէին:

Հիմա այս չափն ալ հերիք չեն սեպեր թուրք բաղդախնդիր պաշտօնեաներ, որոնք անօթի շուններ են. յեղափոխական շարժման պատրւակին տակ, կը հալածեն, կը կեղեքեն և կը շորթեն հայերը. և որպէսզի իրենց չար նպատակին մէջ աւելի առաջ երթան, երբեմն երբեմն լեռներու և ճամբաներու մէջ հայեր սպանել կուտան չէրքէզներուն և մուհաճիրներուն. ասով կուգեն հայերը յուսահատութեան մղել և այդ յուսահատութեամբ անոնց գերեզմանը պատրաստել: Ահա այսպիսի պաշտօնեաներ են «բարեխնամ» սուլթանին երկիրը վարողները:

Այդ գիւղերու խոշոր աղաները, որոնք կը փայլին իրենց գծուծ շահախնդրութիւնով և նկարագրով մեծապէս նպաստեցին թիւրքերուն աներես լրբութեան. անոնց ամեն պահանջներուն, անիրաւութիւններուն առջև «էվէթ էֆէնտիմ» ըսելով: Երբ ժողովուրդը կը խնդրէր, որ իրեն ցաւերը, բողբոջները կուսակալին իմաց տրւին, հաստափոր աղաները սագի պէս անտնալով վարպետութենով կը խաբխրէին ժողովուրդը կլեցնելով անոնց, «Ախ, գէշ ժամանակներ են, ի՞նչ ընենք, համբերելու է»: Սակայն թիւրքերը ախմախ հայ ջոջերուն պէս չէին խորհեր, անխնայ առաջ կը տանէին իրենց շահատակութիւնները և ջատիջ հալածանքները. խեղճ ժողովուրդ, սրտացաւ մէկը չունի, որ իր դժբախտութիւնը ներկայացնէ կուսակալին և թուժա դնէ խալիւներու, վատ, մոլեռանդ գայմագամներու չարութեանց առջև:

Երբ այդ տխմար աղաները ժողովորդին շահերը չը պաշտպանելէ զատ, քաջալեր կըլլան Ռէճէպներու, Խալիլներու և սրիկայ գայմագամներու անօրէնութեանց և նենգութեանց, միայն իրենց հանգիստն ու ապահովութիւնը աչքի առաջ ունենալով, միթէ տեղը չէ, որ սրբազան գնդակ մը երբեմն արդարութեան թարգման հանգիստնայ:

Քաղաքի լիտի գայմագամը իր ձեռքին տակ ունէր նաև յայտնի մատնիչ և սրիկայ անձնաւորութիւն մը՝ Արմէն Լուսինեան, որ բարոյական ստորութեան բոլոր կերպարանափոխութիւնները կրելէ յետոյ, արդար վրէժ-խնդրութեան ձեռքէն հալածական, թիւրքերին ճիւղ-պէին տակ կծկտած, կարծեմ թիւրքացած ալ, դաւաճան խորհրդականն եղած էր միշտ գայմագամին և իր տարաբախտ ազգակիցներուն դէմ ահաւայ կը կրճատեցներ:

ՍԵՐԱՍՏԻԱՅԻ ՏՈՒՉԱՍՍՐ ԳԻՒՂԷՆ

Քաղաքէն 6 ժամ հեռու 250 տնւոր զուտ հայաբնակ գիւղ մըն է Տուզասարը: Հոկտ. 30-ի օրը արշալուսին, 3000-է աւելի չէրքէզներէ, թիւրքերէ ու քիւրդերէ բաղկացած խուժանը՝ միացած կանոնաւոր զօրքերու հետ, վերի կողմէն յանկարծակի մոլեգնաբար գիւղին վրայ յարձակեցան: Գիւղացիք սարսափահար թողին տուները՝ նին ու փախան մօտակայ բլուրը: Յարձակողները նախ կրակի տին տանիքներու վրայի փայտի դէզերը, ետքը կոտորեցին զոները՝ սկսան կողոպտել ինչ որ գտան տուններու մէջ: Մինչև ժամը 10 այսպէս շարունակեցաւ. 250 տունէն հազիւ չքանդած 30 տուն մնաց: Այդ միջոցին Գողասարի գայմագամը իր հեծե-լազօրքով կուգայ, և ըսելով՝ որ բան չկայ՝ կստիպէ բլուրն ապաստանած հայերը, որ վար իջնեն: Խեղճերը ճարահատ կը հնազանդին: Յարձակման միջոցին գիւղը մնացողներէն 30 հոգի մեռած ու 70 ալ վիրաւորուած էին:

Եօթն օր ահ ու սարսափով կրկին յարձակումի մը կսպասէր: Նոյեմ. 6-ին, կիւրակի օր, առտւան ժամը 2-ին, տեղի ունեցաւ այդ նոր յարձակումը. 6000 հեծեալ ու հետեակ պաշիպօզուկներ ամեն տեսակ զէնքերով զինւած՝ չորս կողմէն գիւղը պաշարեցին ու բլուրի վրայէն սկսան անընդհատ հրացան արձակել: Այդ ատեն պատահած աղիկտուր տեսարանը նկարագրել անհնար է: Քանի մը անձեր գիւղին արևելակողմի Արծաթ քարին մէկ նեղ անցքէն հազիւ կրցան փախչել. քիչ վերջ թշնամիներ այդ անցքն ալ գոցե-լով, սկսան անխնայ կոտորել գիւղացիները, առանց սեռի ու հասակի խտրութեան: Ողջ մնացող կիները ժող-ւած ու տան մը մէջ փակած էին մինչև որ կողոպու-տը վերջանար: Մինչև իրիկւան ժամը 12 (ը. թ.) այս-պէս շարունակեցաւ: Քանի մը օր վերջը աւերակ գիւ-ղը դարձողները ամեն կողմ զարհուրելի կերպով սպան-ւած գիւղացիներով պատած գտան: Այս մեռեալները 7 օր անթաղ մնալէ վերջ, կառավարական մարդիկ զա-նոնք սայլերով փոխադրեցին գերեզմանատան մէկ ան-կիւնը փորած ահագին փոսը լեցնելու համար: Վերջին

կրօնական կարգն անգամ կատարելու չթողուցին և ցարդ չեն թողուր:

Թշուառութիւնը ծայրայեղ է. երանի մեռածներուն...

ՍԵՐԱՍՏԻԱՅԻ ԻՍՏԱՆՈՍ ԳԻՒՂԷՆ

Իստանբուլ Սերաստիայէն 8 ժամ հեռու գիւղ մըն է: Առտուն կանուխ 2000 անձերէ բաղկացած խուժա-նը առաջնորդութեամբ եարասարցի նշանաւոր աւազա-կապետ Պօշնակլիի և իր ընկեր Բէշմետըլը եանգէցի Ապ-պաս հօճայի տղայ՝ Ապտիւրահմանին և իստանբուլի Իպրահիմ աղայի տղայ՝ Էմինին, յանկարծակի յարձա-կելով՝ սկսեցին անխնայ կոտորել անգէն ժողովուրդը: Տուններէն ամեն բան տարին, նոյն իսկ արմտիքն ու-րիշ ուտիւղէնները: Այժմ ողջ մնացող թշուառները յարդ կուտեն ու յարդի մէջ կը պառկին: Գիւղին Տէր Ռէթէոս քահանան լեռը տանելով՝ մորթեցին: Յար-ձակողներէ 3 հոգի միայն մեռան, իսկ գիւղացիներէն 25 հոգի ու 7 ալ վիրաւորուեցան:

Մեռածները այր մարդեր են:

Կ Ե Ս Ա Ր Ի Ա

11/23 փետրւար 96 թ.

Կեսարիա դեռ սոսկումի ու սարսափի մէջ է: Նոյեմ. 18-ի մեծ կոտորածէն ի վեր, ամեն մարդ քաշած է իր տունը և ոչ ոք կը համարձակի դուրս ելնել: Մե-ղադրելի չեն, երբ մտածենք այն արտակարգ մոլեռան-դութիւնը ու ռիսերիմ բնաւորութիւնը, որ յատկանիշն է այստեղի թիւրքերուն: Խեղճ հայերը այնքան սոս-կալի տպաւորութիւն կրած են, որ դեռ իրենց աչքին առջև կը կարծեն տեսնել շաչիւնը այն սուրբերուն, որոնք վայրենիներու ձեռքին մէջ, հարկւրաւոր անմեղ գլուխներ կը թափէին: Դեռ կը կարծեն լսել դժոխա-յին ձայները այն գազաններուն, որոնք փողոցներու և մսավաճառներու խանութներու մէջ, մարդկային սրունգ-ներ, թեւեր ու գլուխներ ցիցերու վրայ անցուցած, ի-րարու կը կանչէին վայրենի ծիծաղով մը՝ յՀասան, Հիւսէյն, մսի օխան 30 փարա, մէկ գլուխը 10 փարա, կառնե՞ս:

24րոճէք թէ այս գազանները կշտացած են հայու արիւն խմելէ. երբէք: Միշտ նորանոր պատճառներ կը փնտռեն, պատուակներ կստեղծեն՝ յարձակելու և իս-պառ ջնջելու մնացածներն ալ, որոնք կենդանի նահա-տակներ են իրենց կրած անտանելի տառապանքներով ու վշտերով: Այսպէս երեք շաբաթ առաջ, գիշեր ժա-մանակ, թիւրք մը, ո՛ր գիտէ թէ ինչ պատճառով, կըս-պանէ ուրիշ թիւրք մը և արիւնը հայոց տուններուն վրայ քսելէ յետոյ, դիակը կը տանի իրենց գերեզմա-նը կը նետէ: Առաւօտուն կը տեսնեն դիակը, ինչպէս նաև արիւնով ներկւած հայոց դռները: Անմիջապէս

անհամար թիւերը, սուրերով ու հրացաններով, բահերով ու մանգաղներով զինւած՝ կը լեցան ընդարձակ հրապարակ մը և «կեանքները միւսիւմանը քէս-միշէր» ըսելով՝ կը պատրաստէին նորէն յարձակում ընել հայերուն վրայ: Խեղճ հայերը կսկսին դարձեալ դողալ, լալ, տեսնելով իրենց կեանքին մօտաւոր վախճանը՝ քստմենքի միջոցներով: Բարեբախտաբար այս միջոցին, այնպիսի անսպասելի կերպով մը երևան կեղևէ ոճրին հեղինակը, որ այլևս կը պարտաւորին կենալ, տեսնելով իրենց պատուակին իսպառ անգորութիւնը:

Դեռ հանգարտած չեն, սակայն այս անխիղճները անբաւական կը նկատեն եղածները ու մտադիր են նոր յարձակում մը ևս ընել պայրամին կամ անկէ ետքը: Այս բանին համար երգւնցած են 800-ի չափ թիւերը: Եթէ կառավարութիւնը փոխելով իր ընթացքը չբարեհաճի առջևն առնել և կամ ուրիշ միջոց մը արգելք չըլլայ իրենց արիւնյալ գիտաւորութեանց գործադրման, ապահովապէս հայ անունը պիտի ջնջուի հոս:

Թիւրք կառավարութիւնը, Մայր-եկեղեցւոյ վրայ իջած այն սոսկալի յարձակման մասին ինքզինքը արդարացնելու համար չկրնալով գտնել ուրիշ միջոց, հիմակ սկսած է սա յերիւրանքը տարածել, թէ ծպտեալ հայեր կ'ըլլան ևս պատճառը, որոնք գրգռելով թիւրքերը, առաջնորդած են զանոնք մինչև հոս: Ե՛հ, ըսելիք չկայ, «քէսկին խրսըզ մալ սահիպինի աստըրըր (ճարպիկ գողը կախել կուտայ ինչքին տէրը)», կըսէ իրենց առածը:

Գիւղերու վիճակն ալ խիստ անտանելի է: Կիկի բնակիչները, որոնց հրեք անգամ կողոպտուիլը գրած էի նախորդ նամակովս, այսօր հարուստ թէ աղքատ, մերկ են բոլորովին և չոր հացի կարօտ, բնակարաններն բնակարան ըլլալու վիճակէն ելած է, որով խեղճերը պարտաւորած են իրենց մարմինը յարգանոցներու մէջ տաքցընելու: Կոտորածէն յետոյ հարիւրապետ մը, զոր կառավարութիւնը որպէս թէ պահպանութեան համար, խրկած է զինուորներով մէկ տեղ, այլևայլ տանջանքներու կենթարկէ այս գիւղին երիտասարդները, պնդելով որ քովերին գտնւած մարթինի հրացանները իրենց յանձնեն:

Նմանապէս երբ նիրզէ գիւղին վրայ կը յարձակին շրջակայ թիւրք գիւղացիներ, կառավարութիւնը յիսնապետի մը հրամանին ներքե, զինուորներ կը խրկէ «հայերը պաշտպանելու» համար: Ասոնք փոխանակ հալածելու կամ պատժելու աւարառուներն ու ոճրագործները, կսկսին մէկ կողմէն ծեծել ու նախատել հայերը և միւս կողմէն ալ շատ մը գիւղեր-թիւններ տալ թիւրքերուն, աւարներն ու թալանները նոյն իսկ իրենց ձեռքով վերցնելով անոնց կռնակը:

Այս ամենը բաւ չէր կարծես, կառավարութիւնը ուրիշ միջոց մըն ալ մտածեց խեղճ ժողովուրդը չարչարելու: Կոտորածէն անմիջապէս յետոյ սկսան եկող տարւան տուրքերը հաւաքել, այս տարիէն բնաւ պահանջ չունենալով հանդերձ, չնայելով տառապանքին և ոչ արիւն արցունքին այս թշուառներուն, որոնք ամեն բան յափշտակել տւած ըլլալով՝ չոր հացի իսկ կը կարօտէին: Որ մէկը թւենք:

ՆԻՆՈՒՍՏԻՈՒԹԻՆՆԵՐՈՒ ՅՈՒՑԱԿԸ

Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան Կեդրոնական սեփուկի մէջ ստացւած են.

Պ. Հակ 50 օսմ. ոսկի, Փայլակ 15 օսմ. ոսկի, Էվէլինա 300 օսմ. ոսկի, Անժանթ 50 օսմ. ոսկի, Ասրուշան 20 օսմ. ոսկի, Մժրին 30 օսմ. ոսկի, Հայկաւանի Տիկին Հրանդշ խմբէն 100 օսմ. ոսկի: Աթինեղեր 1 օսմ. ոսկի:

Հիւսիսային Բեկոի հայ հասարակութիւնից ստացւած է 2500 ֆրանկ:

Պարս. Բաբ. քաղ. Ս. և Բ. -ի միջոցով 141 թիւման, Հագրութցի 5 րուբլի:

Մի օրիորդից 3 րուբլի, Մի պարոնից 2 րուբ., Մի հօտից 4 րուբ. 40 կոպ., Խալիֆայից 30 րուբ.:

Պարս. Թ.Տ. քաղաքից Մ. Ս. և Ռշտունու միջոցով 200 թիւման, Սարգ. քաղաքից՝ Գ. Մ. Ա. միջոցով. — Մի հայ 100 ղան, Ե. Պ. 60 ղան, Գ.Թ. 60 ղան, Ռժ. 40 ղան, Մ. Ն. 30 ղան, Մ. Բ. 40 ղան, Յ. Ռ. 50 ղան, Յ. Զ. 50 ղան, Ազգասէր 50 ղան, Մարտ. 50 ղան, Ապէր 20 ղան, Ա. Մ. 50 ղան, Մի հայ 20 ղան, Ռ. 5 ղան.:

Նշաբ. քաղաքից. — Արեւելքից 100 ղան, Մ. Բ. 50 ղան, Արցախեցի 20 ղան, Կայծեր 20 ղան, Յ. Ա. Ղ. 10 ղան, Ա. Մ. 10 ղան.:

Ռւստատեղի քաղաքից. — Աղքատ ազգասէր 100 ղան, Մի վրացի 20 ղան, Սիւնեցի 25 ղան, Ա. Ս. 15 ղան, Յ. Մ. Ա. 10 ղան.:

Սիւնիք քաղաքից. — Խոսրովի խմբից 1½ մէճիտ, Աղատութիւն 1 մէճիտ, Բ. 1 մէճիտ, Բոժոժիք 1½ մէճիտ, Ն. Փ. 1¼ մէճիտ, Դատաւոր 1½ մէճիտ, Նիզակ 2 մէճիտ, Ռժ. 1 մէճիտ, Խըպըլիք և Ալք 1 մէճիտ, Առիւծ 1 մէճիտ, Սուր 1½ մէճիտ:

Ամերիկ. Շիկագո. — Դատաւորից 2 դօլար:

Արշակաւան քաղաքի Կեդ. սնդ. մէջ ստացւած են. Մուրադեան խ. 60 գհ., Փետուր խ. 80 գհ., 2էթ խ. 25 գհ., Հրահատ խ. 20 գհ., Անգղ. խ. 20 գհ., Վերոյ 20 գհ., Շաքէ խ. 345 գհ., Մասիս 40 գհ., Ռուբինեան խ. 100 գհ., Գինարբ խ. 35 գհ., Արշակեան խ. 25 գհ., Արծիւ խ. 50 գհ., Կայծակ, Վահագ, գըն, Մըջիւն, Մունջ, Մելան, Երկաթի Պայծառ, Կշիռ, Մանուկ և Պատգամ 10-ական գհ., Ծածուկ 10 գհ., Ասպատակ խ. 20 գհ., Բանալի 30 գհ., Վահանեան խ. 40 գհ., Վարդանոյշ 40 գհ., Գրիչ ոսկի 108 գհ., Մեծ 10 գհ., Երկայն 10 գհ.:

Դաշնակցութեան անմասնօրէնից խնդրուում է թղթակցութեան և ներատուութեան համար դիմել:

Armène-Gaspar, poste restante, Carouge (Suisse)

L. Boole, 19, Russell Road, Kensington, London W.

Վիեննա, Դաշնակցութեան ազատ տպարան: